

ตอนที่ 6
ประวัติวรรณกรรมบาลีในประเทศไทย

บทที่ 10 วรรณกรรมบาลี ยุคก่อนสุโขทัยและยุคสุโขทัย

จากหลักฐานที่มีปรากฏในหนังสือประวัติศาสตร์ศาสนา¹ และพระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทย² พอเก็บความได้ดังนี้

เมื่อทำสังคายนาครั้งที่ 3 เสร็จเรียบร้อยแล้ว พระเจ้าอโศกได้ส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในนานาประเทศ 9 สาย สายหนึ่งในจำนวน 9 สายนั้น มีพระสมณทูต 2 รูป คือ พระโสณและพระอุตตระ ได้เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่อาณาจักรสุวรรณภูมิ ศูนย์กลางอาณาจักรสุวรรณภูมิ คือนครปฐม เดียวนี้ ซึ่งมีพวกมอญและละว้า เป็นคนพื้นเมือง

พระโสณและพระอุตตระ เดินทางมาสุวรรณภูมิ ไม่เกิน พ.ศ. 300 แต่นักประวัติศาสตร์บางคนเชื่อว่า พระพุทธศาสนาแพร่เข้าสู่สุวรรณภูมิ (ประเทศไทย ปัจจุบันนี้) ประมาณคริสตวรรษที่ 1 หรือ 2 คือประมาณ พ.ศ. 544-743 หลักฐานที่ขุดค้นพบได้ คือสถูปโบราณ และ โบราณสถานต่าง ๆ ซึ่งเป็นรูปร่างคร่าวเดียวกันกับสมัยพระเจ้าอโศก สถูปโบราณมีพระสถูปพระปฐมเจดีย์องค์เดิม ซึ่งมีปรากฏอยู่ภายในพระสถูปองค์ใหญ่ที่เห็นอยู่บัดนี้ ตามรูปเดิมสร้างเป็นรูปทรงโอคว่ำอย่างพระสถูปสำคัญในประเทศอินเดียและภาพอุเทสิกเจดีย์อื่น ๆ ที่ทำเป็นรูปพระธรรมจักรมีกวางหมอบอยู่บนพระแท่นเปล่า ๆ

ต่อมาเมื่อครั้งสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงผนวชอยู่ได้เสด็จไปจุดงค์ที่นครปฐมเนื่อง ๆ และได้พบแผ่นศิลาจารึกเป็นภาษาบาลีด้วยอักษรคฤนธ์ คือจารึกคาถา “เย ธมฺมา”

¹ สุชีพ ปุญญานุภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา. (พระนคร : เพ็ญอักษร, 2506) หน้า 312.

² เสถียร โพธิ์นันทะ, พระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทย. (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2515) หน้า 1-3.

ถ้าถือว่าศิลาจารึกคาถา “เย ธมฺมา” มีมาตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุพรรณภูมิ ก็นับได้ว่าเก่าแก่ที่สุด ใช้เป็นหลักอ้างอิงประวัติวรรณคดีบาลีได้ แต่นักปราชญ์วรรณคดีบาลีชาวไทยท่านหนึ่ง คือ ศาสตราจารย์นาวาอากาศเอกแยม ประพัฒน์ทอง ไม่ได้กล่าวถึง ท่านกล่าวถึงวรรณคดีบาลีในประเทศไทยในหนังสือของท่านไว้ว่า

“แม้พระพุทธศาสนาจะได้แผ่มาและประดิษฐานอย่างมั่นคงในผืนแผ่นดินไทยเป็นเวลานาน มีการยอมรับนับถือทั่วไปในหมู่ประชาชนผู้เป็นหลักแหล่งในผืนแผ่นดินมาแต่โบราณกาล ทั้งยังมีการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างแพร่หลาย ก็ยังยากที่จะมีท่านผู้รู้ที่สามารถรจนาพันธะหรือวรรณคดีภาษาบาลี ตามรูปแบบต่าง ๆ อุบัติขึ้นมากได้ ทั้งนี้พิเคราะห์จากผลงานที่ค้นพบในปัจจุบันซึ่งมีน้อยเหลือเกิน ทั้งนี้อาจจะมีเหตุอื่น ๆ นอกจากนี้ เช่นความสูญหายไปเองตามระยะเวลา หรือยังค้นหาไม่พบก็เป็นได้ ทั้งนี้หมายถึงเฉพาะวรรณคดีบาลีที่นักปราชญ์ได้รจนาขึ้นมาด้วยสติปัญญาของตนโดยตรง มิได้คัดลอกมาจากคัมภีร์พระบาลีหรืออรรถกถาใด ๆ ที่ปรากฏอยู่ก่อน ตามที่ค้นพบในแผ่นดินไทยในปัจจุบัน โดยมากเป็นศิลาจารึก อาจกำหนดยุคได้ดังนี้ คือ ยุคแรก ยุคสุโขทัย ยุคอยุธยา และ ยุครัตนโกสินทร์”³

ยุคแรก พ.ศ. 1304 คือศิลาจารึกเนินสระบัว พบที่บริเวณเมืองพระรถ ตำบลโคกปี่บ อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี ปัจจุบันอยู่ที่วัดโพธิ์ศรีมหาโพธิ์ ผู้ค้นพบคือศาสตราจารย์ชิน อยู่ดี เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2496 ลักษณะเป็นหินทรายสีเขียวสูง 177 ซม. กว้าง 40 ซม. จารึกด้วยรูปอักษรปัลลวะ เป็นอักษรอินเดียได้เกิดขึ้นในสมัยราชวงศ์ปัลลวะรุ่งเรืองมี 27 บรรทัด บรรทัดที่ 1 ถึงที่ 3 จารึกเป็นอักษรขอม หรือเขมรโบราณ บรรทัดที่ 4 ถึง 16 เป็นภาษาบาลี แต่งเป็นฉันท 14 บรรทัดที่ 17 ถึง 27 เป็นภาษาเขมรโบราณ ผู้แปลคือ ศาสตราจารย์ฉ่ำ ทองคำวรรณ ปีที่จารึกคือ พุทธศักราช 1304 ผู้รจนาศิลาจารึกหลักนี้ ศาสตราจารย์นาวาอากาศเอกแยม ประพัฒน์ทอง สันนิษฐานว่า คงเป็นพระพุทธสิริ เพราะท่านผู้ประดิษฐานศิลาจารึกหลักนี้

³ นาวาอากาศเอก แยม ประพัฒน์ทอง, แยมบรรยาย (พิมพ์ในงานฉลองปริญญาอักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) (พระนคร : รุ่งเรืองธรรม, 2523) หน้า 23.

ข้อความเฉพาะที่เป็นภาษาบาลี ท่านศาสตราจารย์นำ ทองคำวรรณ ได้จัดเข้าเป็นฉันทลักษณ์ ได้แปลและทำเชิงอรรถไว้ด้วย ต่อมาท่านศาสตราจารย์นาวาอากาศเอกเยี่ยม ประพัฒน์ทอง ได้ทำการวิเคราะห์จัดรูปคำฉันทลักษณ์ใหม่และแปลไว้ดังนี้

โย สพฺพโลกมฺหิตโต กรุณาทิวาโส
โมกฺขํ กโรสิ อมลํ วรรณฺณจฺนโท
เนยฺโย ทโยนวิกุลฺ สกฺลํ วิพฺพโท
โลกุตฺตโร นมถ ตํ สิริสา มุเนนทํ (1)
โสปาณมฺมาลมนตํ ติริณาลยสฺส
สํสเวสาครสมุตตรณาย เสตํ
สมโพธิตรมปิจฺจตฺตรเขมมคฺคํ
ธมฺมํ นมสฺสถ สทามุณีนา สปฏิญฺฐํ (2)
เทยฺยํ ททนต์ยมฺปิยตตฺปสนนิจิตฺตา
ทตฺวา นรา ผลมฺลํ รัตนํ สรณฺติ
ตํ สพฺพทา ทสพฺเลนปิ สุปฺปสิญฺฐิ
สงฺฆํ นมสฺสถ สทามิตฺตฺตฺตฺตฺตฺตํ (3)

พระพุทธเจ้าพระองค์ใด ทรงเป็นผู้ที่ชาวโลกทั้งปวงเทอดทูนแล้ว ทรงมีพระมหากรุณาเป็นธรรมชาติอยู่ประจำพระทัย ทรงพระทำความรอดพ้นให้มีมลทิน ทรงเป็นดุจพระจันทร์เต็มดวงที่ประเสริฐ ทรงทราบแจ้งชัดถึงเกี่ยวพันต่าง ๆ ทั้งยิ่งทั้งหย่อน ของบุคคลที่พระองค์ควรทรงแนะนำทั้งสิ้น ทรงเป็นผู้ข้ามพ้นโลกได้ เชิญท่านทั้งหลายน้อมเศียรนบไหว้พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้เป็นจอมมุนีเทอญ

เชิญท่านทั้งหลายนมัสการพระธรรมที่พระมุนีตรัสสรรเสริญไว้ว่าเป็นระเบียบบันไดสำหรับทอดข้ามอวลัยไปสู่อมตธรรม เป็นสะพานเพื่อการเดินข้ามไปสะดวก ซึ่งห้วงน้ำคือสังสารวัฏฏ์ อีกทั้งยังเป็นมรรคอันเกษมที่ไผ่ขึ้นฝั่งแห่งพระสัมโพธิญาณ ทุกเมื่อเทอญ

คนทั้งหลายมีจิตเลื่อมใสแล้วในเวลาที่พระสงฆ์สืบทอดจากพระอรหันต์ผู้ไม่มีความยึดถือว่าของเรา พวกกันถวายสิ่งที่ควรถวาย ครั้งถวายแล้วต่างระลึกถึงพระรัตนะอันเป็นต้นเดิมแห่งผล (พระพุทธรัตนะ, พระธรรมรัตนะ) เชิญท่านทั้งหลาย นมัสการพระสงฆ์นั้น ซึ่งแม้พระทศพลกัตรัสสรรเสริญ เป็นอันดีในกาลทั้งปวงว่า เป็นบุญคุณเขตอันหาที่เปรียบมิได้ ทุกเมื่อเทอญ”⁴

⁴ เรื่องเดียวกัน. หน้า 84 - 86.

ยุคทองลงมาคือศิลาจารึกวัดดอน จังหวัดลำพูน ซึ่งมีอายุระหว่าง 1636-1642 เป็นศิลาจารึก 2 ด้าน แต่เดิมแต่ละด้านคงมีจารึก 19 บรรทัด บรรทัดแรก 6 บรรทัด ครึ่งแต่งเป็นภาษาบาลี ที่เหลือเป็นภาษามอญ จารึกหลักนี้แตกออกเป็น 4 ชิ้น แต่ได้รวมกันเข้าแล้ว ตัวอักษรจารึกมีลักษณะคล้ายกับตัวอักษรที่ใช้ในเมืองกุฎาม ประเทศพม่า รัชกาลพระเจ้าครุฑซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้าอินทรมังฉ่อ

การอ่านจารึกหลักนี้ เป็นครั้งแรก อ่านจากรูปถ่ายที่ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้ส่งไปให้ศาสตราจารย์ฮัลลiday อ่าน ต่อมาได้ส่งกระดาษสำเนาอักษรจารึกไปยังกรุงลอนดอนอีก จึงสามารถอ่านจารึกหลักนี้ได้ดีขึ้น

ต่อมาศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้ทรงเรียบเรียงจากบทความของ ฮัลลiday แต่มีได้นำอักษรที่เป็นภาษาบาลีลงไว้ และศาสตราจารย์นาวาอากาศเอกแยม ประพัฒน์ทอง ได้วิเคราะห์บทวรรณคดีบาลีในศิลาจารึกนี้ เป็นประโยชน์แก่อนุชนรุ่นหลังอย่างมากทีเดียว

ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ได้จัดศิลาจารึกนี้ เป็นจารึกมอญพรรณมาถึงพระราชกรณียกิจของพระเจ้าสุทโธทนะที่ทรงบำเพ็ญไว้ในพระพุทธศาสนาเป็นอเนกประการ

ลักษณะภาษาบาลีที่จารึกนี้ แต่งเป็นร้อยกรองเป็นฉันท์แบบมิลสกันฉันท์ เป็นฉันท์ 11 ผสม 12 เป็นคาถา 3 บท 12 บาท เข้าใจว่าเป็นพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าสุทโธทนะ นั้นเอง ศิลาจารึกหลักนี้เป็นภาษาบาลีมีดังนี้

1. สรวาธิ สิทธิ ยายย วฐฐิสสรเรน
2. จววิสวสสิน ปโยชิตน อุโปสถาคารว
3. ม มยา กตญ เซตวนาลย์ ลย์ ตีเสกอสสิน
4. มยา จ ตสมมี กโต หิตโตทธาร วโส อวาสิกา ภิกขุ
5. วร สุลลิสทา จ ก เว สพายิก เหม ยมญจ ธิ
6. กต พหุน เตปิฏก เลกขา มุญจนตุ ทุกขา สุขิตา จ สดตา อีพ
7. เลน รตนตตยสมมี

แปลตามภาษาฝรั่งเศสเป็นไทย ได้ความว่า

“ดูข้ากษัตริย์แห่งรัฐประเทศนี้ มีนามว่า “สุทโธทนะ” (สุทโธทนะ) เมื่ออายุ 26 ปี ได้สถาปนาศาสนาสถาน.....เซตวนาแห่งนี้ขึ้น เมื่อดูข้าอายุ 31 ปี ได้สร้างกุฎี เมื่อทำเป็นที่

พำนักอย่างดีที่สุดของพระภิกษุสงฆ์ชั้นแห่งหนึ่งในที่นั้น ถวายแต่พระสงฆ์ ผู้ทรงธรรม-วินัย
อย่างเคร่งครัด

ดูข้า ได้บัญชาให้เขียนคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นอันมาก (เป็นทอง) อันจักยังสัตว์ทั้งหลาย
ให้พ้นจากทุกข์ และถึงซึ่งความสุข ด้วยอำนาจ.....ที่มีต่อ..... พระรัตนตรัย.....

ต่อมาศาสตราจารย์พิเศษ นาวาอากาศเอก แยม ประพัฒน์ทอง ได้วิเคราะห์คำแต่ละคำ
ในแต่ละบาทของคานานั้น ๆ อย่างละเอียด ท่านได้จัดเป็นฉันทลักษณ์แบบใหม่และได้แปลไว้
ด้วย นับว่ามีประโยชน์อย่างมหาศาลทีเดียวและเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้สนใจวรรณคดีรุ่นหลัง

วรรณกรรมบาลีในยุคสุโขทัย

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ได้สถาปนากรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. 1800 ต่อมาพ่อขุนรามคำแหง ทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้น เมื่อ พ.ศ. 1826 ระยะเวลาที่ไม่มีปรากฏมีหลักฐานวรรณคดีบาลีเลยจนตลอดพุทธศตวรรษที่ 19 ด้วย แต่ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง มีการใช้ภาษาบาลีด้วย ผลงานวรรณคดีบาลี มีปรากฏเป็นหลักฐานเมื่อพุทธศตวรรษที่ 20 ในรัชกาลของพระมหาธรรมราชาที่ 1 คือพระเจ้าลิไท พระราชนัดดาของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

วรรณคดีบาลีที่กล่าวถึงนี้ มีปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 เรียกว่า ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง เป็นอักษรขอม พระยารามราชภักดี (ใหญ่ ครลัมพ์) ขุดพบที่วัดป่ามะม่วง เมืองสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. 2451 เป็นเรื่องราวพระมหาธรรมราชาที่ 1 (ลิไท) เสด็จออกผนวช เมื่อวันพุธ แรม 8 ค่ำ เดือน 12 พ.ศ. 1905 ศิลาจารึกหลักนี้ชำรุดมาก ด้านที่ 4 ทั้งด้าน ซ้ำรูดมาก อ่านไม่ออกเลย

ภาษาบาลีที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกนี้ ได้ถอดเป็นภาษาบาลีด้วยอักษรไทย มีดังนี้

ด้านที่ 1

“ปรินิพพาน (โต) วสส สตุนทวิสทสโต

อุทฐํ ปญฺจ อุ (สภ)..... (ทีเนก)

ตติก มาสสส กาทปกขสส อฏฐเม

พุทธวาเร (ส) นกขตต

มฺหุตตกรณาที (เก)

..... นตฺราทิว ทาเน เวสสนโตโร ยถา.....าว

ปญฺญา ย สี่เล สี่ลวราทิว

ปสฺสิตพโพ วิญญูหิ ทกฺโข พยากรณาทีเก

ติปิฏกสภาวญฺญู ราชฯ สี่เทยยนามโก

สาสนสส หิตํ สพพ โลกสส จ หิตญฺจ จรํ

รชเช ฐิตโต ปิ ราชตฺเตต นิพพินทนโต คุณากโร

นิกขมมณินนโน ชนโก ว ราชฯ

ราชูหิ มจฺเจหิ จ นาคเรหิ

เทวัญคณาภา หิ จ สุนทรีย์
 มิตรเดหิ ญาตีหิ นิวาริตो ปี
 สมโพธิสตะเตหิ ชเนหิ จิณณํ
 สทาสทาจารมเปกขมาโน
 กาสาววตถุํ รุทํ วั เตสํ
 อจญาทยิ จชฺทिय ราชภารํ
 ตํ ชณญญेว สํกมปี ชาเรตุํ ฐรณี ตทา
 อสกโกณฑิว ตสฺเสว คุณภารุํ สมนตโต
 ปาฏิหารियมญฺญญจฺ อาสิเนกวิธนุ ตทา
 เอส ชมมนิยาโม หิ โพธิสตะตาน กम्मนิ
 ปพพชิตวาน โส ราชชา โอริยฺห สกมณฺทิรา
 สภฺฐิวสโส มหาเถโร ยถา สนตฺตินทฺริโย ตถา
 ยุกมตตํ วั เปกขนโต เนกปฺุชาหิ ปุชฺชิตो
 รุทมฺมุโข ชโนเชหิ วรรณพนวํ คโต
 นานาทิชคณากิณฺเณ รมเม นนทนสนนิเก
 มุตตารชตวณณภ วาลุการาสิสนฺนเต
 ปวิตเต เต วิวิตตตฺถิ ชนนานมาสยารเห
 อุปสมปชฺชิว โส ตตถุ วัสสา อมพนวเน วเร ลพฺธา”⁵

พระยาปริยัตถรรมชาดา (แพ ตาลลักษณะ) แปลไว้ดังนี้

“พระศาสดาเจ้า เข้าสู่ปรินิพพานได้ 1905 พระวัสสา ในปีฉลู วันพุธ เดือน 12 แรม 8
 ค่ำ พระองค์ประกอบด้วยทานบารมี คล้ายกับพระเวสสันดร ด้วยปัญญาบารมี คล้ายกับ (พระ-
 นามขำรุต) และด้วยศีลบารมี คล้ายกับพระสีลวราช เป็นที่นักปราชญ์ทั้งหลาย ควรจะเข้าไป
 สรรเสริญ พระองค์ฉลาดในโหราศาสตร์ มีคัมภีร์พยากรณ์เป็นต้น ทรงชำนาญในสภาวะแห่ง
 พระไตรปิฎก มีพระนามว่า สีเทยย์ ได้ประพฤติประโยชน์เกื้อกูลแก่พระศาสนาและโลกทั้งปวง
 ถึงแม้ว่าพระองค์ทรงคุณเป็นบ่อเกิด ได้เสวยราชสมบัติอยู่ ถึงกระนั้นได้บังเกิดความเบื่อหน่าย
 ในการเป็นพระราชา เมื่อมีพระทัยน้อมไปในเนกขัมมบารมี มีพระราชมหาอำมาตย์ญาติมิตร
 ชาวพระนครทั้งหลาย กับพระสนมรุ่งเรืองเหมือนหญิงนางสวรรค์ แม้ห้าม (ไม่ให้ทรงผนวช)
 แล้ว พระองค์ก็เฟื่องเล็งเอาอาจารย์อันพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลายได้ประพฤติแล้วในกาลทุกเมื่อ

⁵ เรื่องเดียวกัน หน้า 128-130.

เมื่อราชบริพารยังบริเวณอยู่พระองค์ทรงเปลื้องเครื่องกษัตริย์แล้ว ทรงผ้ากาสาวพัสตร์ อันยอมพร้อม

ในขณะนั้น พระชนนีเจ้า ก็บันดาลกัมปนาทหวาดไหวมีอาภที่จจะดำรงพระคุณอันหนักของพระองค์ไว้ได้ในกาลนั้น ก็มีสำคัญประหนึ่งว่าสำแดงพระปาฏิหาริย์มีประการอเนก แท้จริงการเป็นดั่งนั้น ก็เป็นธรรมเนียมของพระโพธิสัตว์เจ้าทั้งหลาย ครั้นเมื่อพระราชเจ้า ได้ทรงบรรพชาเพศแล้ว เสด็จลงจากพระราชมณเฑียรของพระองค์ มีพระอินทรีย์สังวรอันสงบระงับราวกับพระมหาเถระ มีพรรษากาลได้ 60 ปี เป็นประมาณ ทอดทัศนาคงอยู่เพียงชั่วแอก

พระองค์เป็นผู้ที่ผู้ชนทั้งหลาย คร่ำครวญอยู่เอิกเกริกบูชาแล้วด้วยอเนกบูชา ได้เสด็จไปสู่อัมพวันอันประเสริฐ งามราวกับว่านันทอุทยานเป็นรมย์สถาน ดาษดาด้วยคณานกพิทกต่าง ๆ มีพื้นอันเรียรายด้วยทรายงามราวกะแสงแก้วมุกดา เงิน ทอง อันกองไว้ เป็นสถานอันควรแก่ชนทั้งหลาย ผู้ปรารถนาวิเวก เมื่อพระราชานั้น เสด็จเข้าไปแล้ว ก็พำนักอยู่ในอัมพวันอันประเสริฐ.....ครั้นพระองค์ได้แล้ว.....”⁶

ต่อมาศาสตราจารย์พิเศษ แยม ประพัฒน์ทอง ได้วิเคราะห์วรรณคดีบาลีสุมย์สุโขทัย คือศิลาจารึก วัดป่ามะม่วง ไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน โดยท่านจัดภาษาบาลีในศิลาจารึกนั้นเป็นฉันทแบบปัจจุบัน ได้วิเคราะห์คำแต่ละคำในแต่ละบาทของคาถานั้น ๆ อย่างละเอียด เช่น บาทที่ 3ว ท่านได้พยายามหาคำที่หายไปจนพบ โดยท่านอาศัยบทว่า ปญญา เป็นกัญญา้นำไปหาคำที่หายไป จึงได้พบคำที่หายไป คือ มโหสถ สนธิ กับ อิว เป็น มโหสถว ได้ความหมายทันที คือพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญาล้ำเลิศ คือ พระมโหสถ นับว่ามีประโยชน์อย่างมหาศาลทีเดียว นอกจากนี้เมื่อท่านได้จัดเป็นรูปฉันทปัจจุบัน ได้วิเคราะห์แต่ละคำในแต่ละบาทของคาถา และได้แปลเป็นไทยไว้อย่างไพเราะ ได้ความหมายตรงตามรูปฉันทที่ปรากฏในศิลาจารึก นับเป็นประโยชน์อย่างมากและเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับผู้สนใจวรรณคดีบาลีรุ่นหลังทีเดียว

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 130-132.

คัมภีร์รัตนพิมพวงศ์

ในหนังสือตำนานพระแก้วมรกตกล่าวไว้ว่า คัมภีร์รัตนพิมพวงศ์หรือเรียกเป็นชื่อในภาษาบาลีว่า “รัตนพิมพวสุ” แต่งโดยพระภิกษุชื่อ พระพรหมราชปัญญา เป็นภาษาบาลี

พระพรหมราชปัญญา แต่งคัมภีร์รัตนพิมพวงศ์นี้ เมื่ออายุได้ 23 บวชได้ 2 พรรษา ฟานักอยู่ที่วิหาร ณ ภูเขาหลวง ชื่อ เขามหาราช เป็นภิกษุชาวไทย ชาวเมืองสุโขทัย* บวชอยู่ที่วัดเขาหลวง เมืองสุโขทัย เพราะเหตุว่าเขาหลวงที่สำคัญสำหรับฝ่ายเหนือ มีอยู่แต่ที่นั่นเท่านั้น และคำว่ามหาราชใช้เป็นพระนามของพระเจ้าแผ่นดินสุโขทัย อาจจะเอาไปเรียกเป็นชื่อภูเขาที่สำคัญนั้นได้ พระพรหมราชปัญญาบอกไว้อีกข้อหนึ่งว่า แต่งเมื่ออายุ 23 บวชได้ 2 พรรษา ข้อนี้น่าจะเห็นว่า พระพรหมราชปัญญา ได้บวชเป็นสามเณรแต่รุ่นหนุ่มมีสติปัญญาเฉียบแหลม อุตสาหะเล่าเรียนภาษาบาลี รู้มากจนแต่งภาษาบาลีได้เมื่อยังหนุ่ม เดิมท่านชื่อพรหม แต่ที่ชื่อว่าพรหมราชปัญญา เป็นชื่อพระราชาทาน

หนังสือรัตนพิมพวงศ์นี้ แต่งสำเร็จเมื่อวันพระศุกร เดือน 5 ขึ้น 10 ค่ำ ปีระกา ไม่ปรากฏศักราช หนังสือเล่มนี้กล่าวในตอนจบถึงพระแก้วมรกตอยู่ที่เมืองนครลำปาง เพราะฉะนั้นพระพรหมราชปัญญา แต่งคัมภีร์รัตนพิมพวงศ์ เมื่อปีจุลศักราช 791 ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 ครองกรุงศรีอยุธยา

พระพรหมราชปัญญา ได้เขียนไว้ว่า เรื่องราวพระแก้วมรกต มีอยู่ในสยามภาษาแล้ว แต่ได้เอาเรื่องเหล่านั้นมาแต่งเป็นภาษามคธที่ว่ามีอยู่ในสยามภาษานั้น อาจจะเป็นเรื่องเล่าคล้าย ๆ นิทานที่เล่าต่อ ๆ กันมา พระพรหมราชปัญญา จึงเอาเรื่องที่ได้ฟังเขาเล่าบอกมาแต่งเป็นหนังสือ แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงยอมรับ เพราะข้อเท็จจริงทางพงศาวดารของตำนานพระแก้วมรกตที่ปรากฏในเรื่องรัตนพิมพวงศ์ หลักฐานที่ควรเชื่อถือมีเพียงตั้งแต่ได้พระแก้วมรกตในเจดีย์ที่เมืองเชียงราย ตั้งแต่ก่อนนั้น ไม่มีหลักฐานปรากฏทั้งสิ้น

* ศาสตราจารย์ ร.ค.ท. แสง มนวิฑูร ได้จัดเป็นพระภิกษุชาวลานนาไทย.

หนังสือรัตนพิมพวงศ์ มีการแปลเป็นภาษาไทยอยู่ 2 ฉบับคือ ฉบับแรกแปลโดย พระยาปริหิต ในรัชกาลที่ 1 แปลเมื่อ พ.ศ. 2331 ฉบับที่ 2 แปลโดย พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษณ) เมื่อ พ.ศ. 2455

หนังสือรัตนพิมพวงศ์ แต่งเป็นร้อยแก้วและคาถาผสมกัน มีเนื้อความเหมือนอย่างตำนาน พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร ของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ได้พิมพ์ไว้ซึ่งมี เนื้อความดังนี้

“พระพุทธปฏิมากรแก้วมรกต มีเรื่องในหนังสือตำนานโบราณ แต่งเป็นภาษามคธ เรียกชื่อว่า “รัตนพิมพวงศ์” เล่าเรื่องเดิมของพระพุทธรูปแก้วพระองค์นี้สืบมา มีเนื้อความในเบื้องต้นว่า พระมหามณีรัตนปฏิมากรพระองค์นี้ เทวดาสร้างถวายพระอรหันต์องค์หนึ่ง มีนามว่าพระนาคเสนเถระ ในเมืองปาตลีบุตร พระนาคเสนเถระเจ้า ผู้เป็นพระอรหันต์ อันมีฤทธิ์สำเร็จด้วย อภิญญา ได้อธิษฐานอาราธนาพระบรมสารีริกธาตุ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้ประดิษฐาน อยู่ในองค์พระมหามณีรัตนปฏิมากร 7 พระองค์ คือ ในพระอุระพระองค์หนึ่ง ในพระโมฬี พระองค์หนึ่ง ในพระนลาฏพระองค์หนึ่ง ในพระอังสาทั้ง 2 ข้าง 2 พระองค์ ในพระชานุ 2 ข้าง 2 พระองค์ เนื้อแก้วก็ปิดมิดชิดสนิทดี เป็นเนื้อเดียวกันตั้งเดิม ไม่มีแผลมีช่องว่างแลเห็น ตลอดเข้าไปเลย พระมหามณีรัตนปฏิมากร อยู่ที่เมืองปาตลีบุตรแล้ว ตกไปเมืองลังกาทวิปแล้ว ตกมาเมืองกัมโปชา เมืองศรีอยุธยา เมืองละโว้ เมืองกำแพงเพชร แล้วภายหลังตกไปอยู่เมือง เชียงราย เจ้าเมืองเชียงรายนางจะซ่อนแก่ศัตรู จึงเอาปูนทาลงรักปิดทองบรรจุไว้ในพระเจดีย์ที่ เมืองเชียงรายนั้น

ข้อความที่อยู่ในพงศาวดารกล่าวว่า ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 1977 พระแก้วมรกตองค์นี้ อยู่ใน สถูปใหญ่เก่าองค์หนึ่ง ณ เมืองเชียงรายน ครั้นพระสถูปนั้นต้องอสณิบาดพังลงมาแล้ว ชาวเมือง ได้เห็นเป็นองค์พระพุทธรูปปิดทองคำทับทั่วพระองค์ ก็สำคัญว่าเป็นพุทธรูปศิลาสามัญ จึง เชิญไปไว้ในวิหารที่ไว้พระพุทธรูปในวัดแห่งหนึ่ง แต่นั้นไป 2 เดือน 3 เดือน ปูนที่ลงรักปิด ทองหุ้มทั่วพระองค์นั้น กระเทาะออกที่ปลายพระนาสิก เจ้าอธิการในอารามนั้นได้เห็นเป็นแก้ว สีเขียวงาม จึงแกะออกต่อไปทั่วพระองค์ คนทั้งปวงจึงได้เห็นและทราบความเป็นไปว่าเป็น พระพุทธรูปแก้วทับทั้งแท่ง บริสุทธิ์ดี ไม่บุบสลาย คนชาวเมืองเชียงรายนและเมืองอื่น ๆ ก็พากัน ไปบูชานมัสการมากมาย ผู้รักษาเมือง จึงมีใบบอกลงไปถึงพระเจ้าสามฝั่งแกน เจ้าเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าสามฝั่งแกน จึงเกณฑ์กระบวนไปรับเสด็จพระมหามณีรัตนปฏิมากรขึ้นหลังช้างแห่มา

ครั้งมาถึงทางแยกซึ่งจะไปเมืองลำปาง ข้างที่รับเสด็จพระมหามณีรัตน์ปฏิมากร ก็วิ่งขึ้นไปทางเมืองนครลำปาง เมื่อหมอบถวายช้างเฝ้าโลมช้างให้สงบแล้ว พามาถึงทางที่จะไปเมืองเชียงใหม่ ข้างที่ขึ้นไปทางเมืองนครลำปางอีก จนภายหลังเมื่อเอาช้างเชือกรับเสด็จพระมหามณีรัตน์ปฏิมากร ข้างนั้นเมื่อมาถึงที่นั้น ก็ตื่นขึ้นไปทางเมืองนครลำปางอีก ด้วยเหตุที่ท้าวพระยาผู้ไปรับ เห็นประหลาด จึงมีใบบอกไปถึงเจ้าเมืองเชียงใหม่ ครั้งนั้นเจ้าเมืองเชียงใหม่นับถือศิลาสูงมาก จึงวิตกว่า ชะรอยผีซึ่งรักษาองค์พระ จะไม่ยอมมาเมืองเชียงใหม่ ก็ยอมให้เชิญพระมหามณีรัตน์ปฏิมากรไปประดิษฐานไว้ในเมืองลำปาง คนทั้งปวงจึงได้เชิญไปไว้ในวัดที่คนเป็นอันมากมีศรัทธาสร้างถวาย ในเมืองนครลำปางนานถึง 32 ปี และวัดนั้นยังเรียกว่าวัดพระแก้วมาจนทุกวันนี้

ครั้น พ.ศ. 2011 พระเจ้าติโลกราช ได้ครองเมืองเชียงใหม่แล้วดำริว่า เจ้าเมืองเชียงใหม่องค์ที่แล้ว ยอมให้พระมหามณีรัตน์ปฏิมากร ไปประดิษฐานอยู่เมืองนครลำปางนั้น ไม่ควรเลย ควรจะอาราธนามาไว้ในเมืองเชียงใหม่ คิดแล้วจึงไปอาราธนาแห่งพระมหามณีรัตน์ปฏิมากร มาสร้างพระอารามราชกุฎเจดีย์ถวาย แล้วสร้างหอพระแก้วประดิษฐานไว้ในเมืองเชียงใหม่ และพระเจ้าเชียงใหม่ได้พยายามจะทำวิหารที่ไว้พระมหามณีรัตน์ปฏิมากรให้มีปราสาทมียอดอันสมควร แต่หาสมประสงค์ไม่ อสนีบาตตกลงต้องทำลายยอดที่สร้างขึ้นหลายครั้ง จึงได้เชิญพระมหามณีรัตน์ปฏิมากรไว้ในพระวิหาร มีชัฏมัจจะนำอยู่ในผนังด้านหลัง สำหรับเป็นที่ตั้งพระมหามณีรัตน์ปฏิมากรกับทั้งเครื่องประดับอาภรณ์บูชาต่าง ๆ มีบานปิดดั่งตู้เก็บรักษาไว้ เปิดให้คนทั้งปวงนมัสการเป็นคราว ๆ แต่พระมหามณีรัตน์ปฏิมากร ได้ประดิษฐานอยู่เมืองเชียงใหม่มาถึง 84 ปี.

ครั้น พ.ศ. 2094 พระเจ้าเชียงใหม่องค์หนึ่ง ซึ่งครองเมืองครั้งนั้น ชื่อพระเจ้าไชยเชษฐา เป็นบุตรพระเจ้าโพธิสาร ซึ่งเป็นพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต เพราะเหตุเจ้าเมืองเชียงใหม่องค์ก่อน ได้ยกราชธิดา ชื่อนางยอดคำ ให้เป็นนมเหสี พระเจ้าโพธิสารจึงมีราชบุตรคือ พระเจ้าไชยเชษฐาองค์นี้ เมื่อเจ้าไชยเชษฐามีอายุได้ 15 ปี เจ้าเมืองเชียงใหม่ ผู้เป็นพระอัยกาธิบดี ลิ่นซีฟ ไม่มีผู้อื่นที่จะรับที่เจ้าเชียงใหม่ ท้าวพระยากับพระสงฆ์ผู้ใหญ่ทั้งปวง จึงพร้อมกันไปขอเจ้าไชยเชษฐา ผู้เป็นบุตรของพระเจ้าโพธิสารและเป็นนัดดาของเจ้าเชียงใหม่ นั้น มาเป็นเจ้าเชียงใหม่ ครั้นต่อมาพระเจ้าโพธิสารทิวงคต เกิดเหตุนองพระเจ้าไชยเชษฐา ซึ่งราชสมบัติกัน เสนาบดีกรุงศรีสัตนาคนหุต จึงเชิญพระเจ้าไชยเชษฐา ให้กลับไปยังเมืองหลวงพระบาง เพื่อระงับเหตุจลาจล เมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาไปนั้น ไม่แน่ใจว่าจะเลยอยู่เมืองหลวงพระบางต่อไป หรือจะกลับคืนมายังเมืองเชียงใหม่ จึงเชิญพระแก้วมรกตไปด้วย เมื่อปีขาล พ.ศ. 2095 อ้างว่าจะเชิญไป

ให้ญาติที่เมืองหลวงพระบางได้นมัสการและบำเพ็ญการกุศล ครั้นพระเจ้าไชยเชษฐาไปถึงเมืองหลวงพระบาง เสนาบดีพร้อมกันเชิญให้ครองกรุงศรีสัตนาคณหุต พระเจ้าไชยเชษฐาเห็นว่า ทำอย่างอื่น บ้านเมืองจะไม่พ้นเป็นจลาจล จึงรับครองกรุงศรีสัตนาคณหุตอยู่ ณ เมืองหลวงพระบาง เพิ่มพระนามว่า พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เพราะเหตุที่ครองทั้งประเทศลานช้างและลานนาด้วยกัน ฝ่ายข้างทำวพระยาเมืองเชียงใหม่ ไม่พอใจจะเป็นเมืองขึ้นกรุงศรีสัตนาคณหุต จึงไปเชิญเมกุฏิ ณ เมืองนาย ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ของพระเจ้าเชียงใหม่แต่ก่อนมาครองเมืองเชียงใหม่ ก็เกิดรบกับกรุงศรีสัตนาคณหุต พระเจ้าไชยเชษฐา ไม่สามารถจะปราบปรามเชียงใหม่ได้ จึงคงรักษาพระแก้วมรกตไว้ที่เมืองหลวงพระบางต่อมา 12 ปี

ถึง พ.ศ. 2107 พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง มีอำนาจขึ้น พระเจ้าไชยเชษฐาเห็นว่า ตั้งอยู่ที่เมืองหลวงพระบาง จะสู้ศึกมอญไม่ได้ จึงย้ายราชธานีไปตั้งอยู่เมืองเวียงจันทน์ เชิญพระแก้วมรกตไปด้วย พระแก้วมรกตจึงไปประดิษฐานอยู่ที่เมืองเวียงจันทน์แต่นั้นมาเป็นเวลา 214 ปี

ครั้น พ.ศ. 2321 เมื่อรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี เกิดสงครามขึ้นระหว่างกรุงธนบุรีกับกรุงศรีสัตนาคณหุต ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ได้เป็นจอมพลขึ้นไปตีกรุงศรีสัตนาคณหุต ได้เมืองเวียงจันทน์แล้วเชิญพระแก้วมรกตกับพระบางลงมายังกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีทำการสมโภชแล้วประดิษฐานไว้ ณ โรงพระแก้วในบริเวณพระราชวังเดิม ครั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อปีชวด พ.ศ. 2325 โปรดให้สร้างพระอารามขึ้นในพระราชวังเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต ครั้นพระอุโบสถสร้างสำเร็จ จึงโปรดให้เชิญพระแก้วมรกตแห่มาประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันจันทร์ เดือน 4 แรม 14 ค่ำ ปีมะโรง พ.ศ. 2327 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชดำริสร้างเครื่องทรงถวายสำหรับฤดูร้อนอย่าง 1 ฤดูฝนอย่าง 1 เปลี่ยนทรงตามฤดู ครั้นถึงรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริสร้างเครื่องทรงฤดูหนาวถวายอีกอย่าง 1 จึงเปลี่ยนเครื่องทรง 3 อย่างตามฤดู จนทุกวันนี้”⁷

⁷ กรมศิลปากร, ตำนานพระแก้วมรกต (พระนคร : พระจันทร์, 2519). หน้า 18-22.

สรุปประจำบท (บทที่ 10)

วรรณกรรมยุคก่อนสุโขทัยและยุคสุโขทัย พอประมวลกล่าวได้ดังนี้

วรรณกรรมบาลียุคก่อนสุโขทัย มีดังนี้

1. ศิลปจารึกคธา “เย ธมฺมา” ด้วยอักษรคฤนธ์

2. ศิลปจารึกเนินสระบัว พบที่บริเวณเมืองพระรถ ตำบลโคกปีบ อำเภอศรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี จารึกด้วยอักษรปัลลวะ เมื่อ พ.ศ. 1304 มีเนื้อความกล่าวสรรเสริญพระรัตนตรัย

3. ศิลปจารึกวัดดอน จังหวัดลำพูน ซึ่งมีอายุระหว่าง พ.ศ. 1636-1642 ด้วยอักษรมอญ มีเนื้อความกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ ทรงพระนามว่า สรรพสิทธิ ทรงบำรุงพระพุทธศาสนา

วรรณกรรมในยุคสุโขทัย มีดังนี้

1. ศิลปจารึกวัดป่ามะม่วง จังหวัดสุโขทัย จารึกด้วยอักษรขอมกล่าวถึงเรื่องราวพระมหากษัตริย์ 1 (ลิไท) เสด็จออกผนวช เมื่อวันพุธ แรม 8 ค่ำ เดือน 12 พ.ศ. 1905

2. คัมภีร์รัตนพิมพวงศ์ แต่งโดย พระพรหมราชปัญญา ชาวเมืองสุโขทัย เป็นตำนานพระแก้วมรกต เวลาแต่งไม่ระบุไว้

คำถามทดสอบความเข้าใจประจำบท

1. คำว่า สุวรรณภูมิ หมายถึงบริเวณส่วนใดของประเทศไทยในสมัยนั้น มีคนชาติอะไรอาศัยอยู่ และนับถือศาสนาอะไร
2. วรรณกรรมบาลีในยุคก่อนสุโขทัย มีอะไรบ้าง จงกล่าวมาโดยละเอียด
3. จงกล่าวถึงพระพุทธรศาสนาในยุคก่อนสุโขทัย เจริญหรือเสื่อมอย่างไร จงอ้างหลักฐานประกอบคำอธิบาย
4. วรรณกรรมบาลีในยุคสุโขทัย มีอะไรบ้าง จงกล่าวพอได้ความ
5. คัมภีร์รัตนพิมพวงศ์ ว่าด้วยเรื่องอะไร จงกล่าวมาโดยย่อ
6. จงเปรียบเทียบวรรณกรรมบาลีในยุคก่อนสุโขทัย กับยุคสุโขทัย พอได้ความ
7. พระพุทธรศาสนาในยุคก่อนสุโขทัย และยุคสุโขทัย มีความแตกต่างกันอย่างไรบ้าง จงกล่าวโดยอ้างหลักฐาน